

I. G. IUGA

MEMORII

VOLUMELE I, II, III, IV

EDITURA DACHIAVELLI
BUCUREȘTI, 1994.

BIBLIOTECĂ CONCORDS
TEXTE SELECȚATE

rea șefului meu. Nu contestam cîtuși de puțin sinceritatea arhiducelui, dar aveam de mult convingerea că, departe de a fi un cap politic, nu era decît un impulsiv și un brutal, care, odată ajuns pe tron, sau va voi să-și impună voința și, uneori, capriciile cu lipsa de pricepere și cu autocratismul caracteristic firii sale, și atunci va sfărîma organismul plătînd al monarhiei, în loc să-l consolideze, sau, ajuns la domnie, va renunța, spre a se putea menține, la antipatiile și la simpatiile lui și va face concesiuni diferitelor elemente, în primul rînd celor mai neastîmpărați și celor mai gălăgioși, adică tocmai ungurilor. În genere mi se părea imposibil ca în fruntea monarhiei Habsburgilor să se afle un om care să fie în război pe față și violent cu toată Ungaria și nu aveam nici o încredere în posibilitatea de a se realiza federalizarea Austriei prin ură și răzbunări, astfel cum o concepea moștenitorul lui Franz-Josef. Pentru mine, el reprezenta nu o mare speranță, ci cea mai crudă dezi-luzie ce aștepta românismul.

Cînd mă uit azi înapoi, cînd urmăresc tot ce s-a aflat mai încoace despre rolul arhiducelui, tot ce s-a dezvoltat despre caracterul și mentalitatea sa, chiar de către intimii lui, ca de pildă de către contele Czernin în *Memorii*, tare mă tem că am avut dreptate în judecata mea. De la viața arhiducelui, românii n-ar fi cîștigat nimic, prin moartea lui am cîștigat totul. Unitatea națională pornește de la glonteale ucigașului din Sarajevo. De multe ori în viață am constatat că ceea ce la prima vedere ți se pare o nenorocire, este de fapt o mare fericire și viceversa. De aceea mi se pare acum de necrezut ca un român să fi jelit și să fi fost nenorocit de moartea lui Franz Ferdinand.

Impresia generală în public a fost aceeași ca și a lui Brătianu, și anume că dispare un mare protector al românilor. Nimeni nu se gîndea la războiul general.

Eu, în orice caz, sînt dator să mărturisesc că eram sigur că războiul nu va izbucni. Știam că în Franța și în Anglia există un atotputernic curent pacifist și că Germania, în plină prosperitate și fericire, sau Austria, șubredă din toate părțile, nu puteau să cuteze a dezlănțui un război cu sorți îndoielnici de izbîndă pentru ele. Mi se părea o așa aberație mintală, încît credeam conducătorii acestor state incapabili de ea. Mă temeam, ce-i vorba, de Rusia, fiindcă nu-mi făceam nici-o iluzie despre cumînțenia sau prevederea regimului ei, dar, știindu-i politica externă atît de strîns legată

S-A HOTĂRÂT NEUTRALITATEA

ROMÂNIEI.

CAPITOLUL V

primă în aug. 1916

când am defileat

în București.

CONSILIUL DE COROANĂ DE LA SINAIA

21 iulie 1914 stil vechi

3 august 1914 stil nou

Avînd în vedere însemnătatea acestui consiliu în viața neamului românesc, voi căuta să redau în rîndurile de mai jos o imagine cît mai credincioasă a scenei istorice la care mi-a fost dat să fiu martor.

Consiliul s-a ținut la Castelul Peleş în sala de muzică, la ora 5 după amiază. În mijlocul sălii se așezase o masă mare acoperită cu tradiționalul postav verde. Masa era mai mult pătrată decît dreptunghiulară, iar în mijlocul ei stăteau suprapuse, legate în piele verde și în marochin roșu, tratatele, vestitele și misterioasele tratate. Regele Carol și-a făcut intrarea întovărașit de moștenitorul său, principele Ferdinand. Ne făcu semn să luăm loc. Principele Ferdinand se așază în fața lui. Regele, totdeauna preocupat de chestiunile de protocol, invită pe Teodor Rosetti, ca cel mai vechi dintre președinții lui de consiliu, la dreapta lui, și pe Petre Carp la stînga lui. La dreapta principelui, Brătianu, la stînga — Marghiloman. Ceilalți ne-am așezat unde am nimerit. Cred totuși util să reproduc aci, după însemnările pe care mi le-am făcut chiar în acea seară, schema mesei care va ajuta la reconstituirea scenei și va ușura generațiunilor viitoare evocarea ei.

Eram de față ca liberali toți miniștrii: Brătianu, Porumbaru, Costinescu, Morțun, Radovici, Al. Constantinescu, dr. Angelescu, Victor Antonescu, Duca și Pherekyde, ca președinte al Camerei.

Ca foști prim-miniștri: Teodor Rosetti și P. P. Carp. Ca reprezentanți ai Partidului Conservator: Al. Marghiloman, Ion Lahovari și I. Grădișteanu.

Ca reprezentanți ai Partidului Conservator Democraț: Take Ionescu, C. Cantacuzino-Pașcanu și Dissescu.

O tăcere mormintală. Aveam senzația că o greutate apasă peste noi și ne înăbușea. Gravitatea hotărârilor de luat dădeau momentului o firească emoțiune și o improductibilă solemnitate. După un schimb de priviri mute, regele Carol a rupt chinuitoarea tăcere. Era congestionat și vădit emoționat, făcea însă neaștuturi eforturi ca să nu trădeze zbulcunul sufletului său. Ne-a spus în românește că, avind în vedere însemnătatea chestiunii asupra căreia avem să ne pronunțăm în numele poporului român, ne cere voie să nu rostească, ci să citească părerea lui, pentru a da cugetării toată preciziunea. A adăugat că limba franceză fiind limbă internațională și limba subtilităților diplomatice, a scris în franceză nota pe care dorește să ne-o citească și că, în consecință, socotește că ar fi nimerit ca și discuția să se facă tot în limba franceză.

Dezbaterile Consiliului de Coroană în care România a proclamat la începutul războiului mondial neutralitatea ei au avut așa dar loc într-o limbă străină. România Veche exista încă în toată splendoarea ei.

Bătrînul suveran desfăcu hîrțile sale și ne citi cu vocea tremurîndă un memoriu destul de scurt care, în rezumat, cuprindea următoarele: Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă prin care pentru o întreagă perioadă istorică se va stabili harta Europei și soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători și învinși, dar e neîndoieinic că dinainte și irevocabil meniți să fie învinși vor fi neutrii. Așa stînd lucrurile, după o matură chibzuință, convingerea lui adîncă este că datoria românilor e să execute Tratatul care ne leagă de Tripla Alianță — în acest moment întinse mîna spre ele cu gestul preotului care, în fine, destăinuiește credinciosului tainele altarului. Am aruncat repede împrejurul mesei o privire, toți ochii erau ațintiți cu o curiozitate amestecată de ciudă spre documentele nepăsătoare. Această alianță ne-a asigurat în ultimele decenii foloase netăgăduite, a o părăsi azi ar însemna a pierde beneficiile a 30 de ani de muncă și de roade. Regele Carol a adăugat că România a făcut această politică sub toate partidele, convînsă că numai printr-însa interesele ei pot fi apărute, că schimbîndu-ne linia de purtare ne-am pune în contradicție cu toate credințele și cu tot trecutul nostru. E și o chestiune de demnitate pentru noi să ne respectăm iscălitura. Cei doi împărați au făcut apel la el și se socotește dator să nu dez-

mintă încrederea ce de atîția ani au arătat-o în lealitatea lui și în angajamentele României.

S-a oprit, s-a uitat îndelung la noi. Nici un cuvînt, nici o mișcare. După cîteva clipe de ezitare, cu o emoțiune sporită, a dat cuvîntul primului său ministru. Brătianu a exprimat însă dorința să vorbească cel din urmă. S-a convenit ca să-și spună dîntii cuvîntul reprezentanții opoziției. Regele s-a adresat lui Teodor Rosetti. Pe un ton sfîtos și melancolic, bătrînul cumnat al lui Vodă Cuza își dădu răspunsul. „Sîntem o țară mică, un biet popor ieșit abia de ieri, de alaltăieri, din greutate și din robie. Nu cred că stă în putința noastră să facem politică mare. Acum cei mari s-au în-căierat, noi nu avem ce căuta în luptele lor. Să stăm deci liniștiți la o parte, să ne vedem de nevoile și de necazurile noastre și să ne căznuim să păstrăm ceea ce cu atîta trudă am agonisit. Bineînțeles, tratatele trebuiesc respectate. Dar nu cred că tratatele noastre ne obligă formal și, prin urmare, decît să ne avîntăm într-un război contra simțămîntului public, mai bine să rămînem neutri.” Incon-testabil, motivarea era lipsită de mîndrie. Prin felul cum a fost de-bitată am avut însă impresia că Teodor Rosetti, de altminteri un bun patriot și un suflet cinstit, fusese mai mult preocupat în for-mularea părerilor lui de grija de a atenua lovitura pe care cel din-tîi era chemat s-o dea iluziilor bătrînului suveran, decît de ideea de a reda adevăratele sentimente ale unei natuiri nelipsite de oa-recare noblețe.

În orice caz, cuvintele lui au impresionat puternic pe rege. El nu se aștepta ca și Teodor Rosetti, unul din intimii lui Carp și ai lui Matroescu, să-l părăsească la sfîrșitul vieții lui. Vizibil, gestul celui mai vechi din președinții de Consiliu l-a durut.

Carp fu chemat să-și exprime punctul său de vedere. Pe cît fu-sese Teodor Rosetti de blajin în formă și în fond, pe atît a fost Carp de categoric, de mîndru, tăios, sigur de el și de părerea lui, mai lapidar ca oricînd, de o elocință a cărei amintire voi păstra-o întotdeauna vie. Nu era un răspuns la o chinuitoare întrebare, era o fanfară de triumf. Argumentele lui erau cele pe care cu toți le prevedeam. „Nu putem rămîne neutri nici din punct de vedere moral, nici din punct de vedere material. Din punct de vedere mo-ral, fiindcă avem vechi angajamente externe și trebuie să le res-pectăm, dacă vrem să ne mai putem enumera printre statele civi-lizate. Din punct de vedere material, fiindcă chiar dacă vrem să

e îndoielnică. Printre alte argumente îl invocă și pe acesta: situația de azi nu trebuie confundată cu cea de la 1870. Atunci Franța era nepregătită, azi Franța a făcut pentru armata ei sacrificii considerabile. Și cine știe dacă armata franceză nu e superioară celei germane. Regele l-a întrerupt și, sentențios și disprețuitor, spuse: „Domnule Lahovari, pentru cine cunoaște situația respectivă a ambelor armate o asemenea chestiune nici nu se poate pune.” Atunci, aceste cuvinte mi-au apărut ca o nouă dovadă a germanofilismului regal. Mai târziu, cuvintele regelui Carol mi-au revenit adesea în minte. Pe vremea aceea, într-adevăr, ambele armate nu se puteau compara. Hotărît, regele Carol era osîndit să asculte în acest consiliu mai multe adevăruri crude decît i-a fost dat să audă în toată domnia lui. Era destul, era prea mult. Cînd, pe neașteptate a intervenit Morțun. N-am înțeles niciodată de ce a mai cerut cuvîntul. În românește — singurele vorbe românești ce s-au rostit în această istorică ședință — Vasile Morțun a repetat pe un ton declamatoriu ceea ce alții spusese. Am ascultat toți cu o vizibilă nerăbdare sfîrșitul acestei inoportune și neinteresante profesii de credință.

Solemn, regele Carol declară închisă discuțiunea și ceru ca fiecare, pe rînd, să răspundem dacă sîntem pentru sau contra neutralității. Întrebă întîi pe Teodor Rosetti și sfîrși cu mine. Afară de Carp am fost toți pentru neutralitate. Carp și-a menținut părerea să declarăm imediat război Rusiei. Regele cel din urmă s-a raliat la părerea lui Carp. Făcea impresia unui om care nu poate crede ce aude și că pleacă cu supunere capul în fața loviturilor nedrepte ale unei inexorabile fatalități. „Constat, zice el, că reprezentanții țării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea României. Ca rege constituțional mă supun voinței d-voastră. Mi-e frică însă că prestigiul Țării va ieși micșorat din ședința de azi și mă tem că ați luat o hotărîre de care România se va căi în viitor.”

Ne-am sculat în aceeași profundă tăcere ca și la început, dar parcă ușurați de povara ce atunci apăsă sufletele noastre. Regele se apropie de Carp, îi mulțumi stringîndu-i cu prietenie mîna. S-a mai întreținut cîteva minute cu el și apoi s-a îndreptat spre ușă; în drum îl prinse pe Dissescu, care de la începutul și pînă la sfîrșitul consiliului luase pe colțul mesei note despre tot ceea ce se spusese. I-a exprimat nemulțumirea sa: „Știați că nu vreau să se ia note, vă rog să mi le trimiteți.” Nu i s-au trimis niciodată, au ajuns la

La ora nouă eram toți miniștrii la Costinescu. Brătianu ne-a adus textele întocmite la Castel și ne-a povestit ultimele amănunte ale întrevederii cu regele. El oferise regelui demisia guvernului și formarea, dacă crede de cuviință, a unui guvern național. Regele răspunse că nu vede deocamdată nevoia unui asemenea guvern, dar că se va mai gândi. În urmă, am luat măsurile urgente reclamate de Neutralitate, sau mai bine zis de expectativă armată. Am redactat o serie de telegrame în vederea măsurilor militare și dispozițiilor de siguranță de luat și, pînă tîrziu, am scris telegramele către legațiile noastre, către cele din Viena și Berlin îndeosebi. Pe la miezul nopții ne-am despărțit.

M-am culcat zdrobit de emoțiile acestei zile istorice, dar cu conștiința împăcată. Eram sigur că ne oprisem la hotărîrea cea mai potrivită cu adevăratele interese ale neamului, că țara nu ne va imputa niciodată atitudinea pe care o îndemnasem s-o ia față de conflagrațiunea generală. Viitorul a dovedit că nu ne înșelasem și că la Sinaia, în Consiliul de la 21 iulie 1914, am pus cu adevărat, prin votul nostru, piatra fundamentală a unității naționale a tuturor românilor.

CONSILIUL DE COROANĂ DE LA COTROCENI DECLARAREA RĂZBOIULUI

Consiliul de Coroană care a hotărît intrarea noastră în acțiune s-a ținut în ziua de duminică 14/27 august 1916, la Cotroceni, ora 11 dimineața. El a avut loc în sufrageria cea mare, dar prin impietatea reginei Maria și prin slăbiciunea regelui Ferdinand, această sală istorică a dispărut. Ea a fost, câțiva ani mai târziu (pe la 1925-1926), înglobată împreună cu sala de dans în ceea ce formează azi marele salon boțit de la nordul castelului. Și ce păcat! Istorică sufragerie trebuia păstrată neatinsă, așa cum era în dimineața de 14 august 1916, așa cum a respectat-o ocupația germană, așa cum am regăsit-o în noiembrie 1918. Era drept-unghiulară, cu multe ornamentații de lemn închis, cu multă poleială, cu o tonalitate în general întunecoasă. La mijloc se afla o masă mare, pe peretele din fața ferestrelor un singur tablou al unui pictor german reprezentând o mare dezlănțuită, cu câțiva naufragiați pe o corabie distrusă luptând, cu hotărârea disperării, împotriva furiei sălbatice a valurilor. Dedesubt, pe o placă de alamă, erau tipărite câteva versuri germane. Fără să vreau, în timpul discuției, ochii mei dădeau mereu de acest tablou și adesea la Iași, în momentele cele mai tragice ale războiului, imaginea lui îmi revenea în minte. Parcă soarta voise să pună, în clipa supremă a mării hotărâri, în fața conducătorilor României și a regelui ei, imaginea simbolică a groaznicei furtuni, a nemai-pomenitelor greutăți pe care trebuia să le învingem spre a putea birui în lupta pentru întregirea neamului. Totodată, părea a fi și o

cei cărora Coroana le-a făcut pe plac nu au nici un merit să o asigure acum că îi vor da tot concursul.

Cît despre mine, nu e același lucru. Nu îmi puteți cere nici sprijin pentru o politică pe care o cred a însemna pieirea României. Am un ziar, "Moldova". De mîine chiar îl voi închide. Am în jurul meu cîțiva prieteni, le voi cere îndată să se împrăstie. Am trei fii, îi dau Majestății Voastre să se bată și să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută..." și, după o scurtă pauză, "căci numai astfel România va putea să fie scăpată!"

La auzul acestor cuvinte a fost o adevărată stupefacție, ne-a trecut pe toți un fior rece. Uluiți, am stat o clipă înmărmuriți și pe urmă o rumoare de indignare a umplut toată sala. M-am uitat la Carp — sta nemișcat cu brațul întins, cu mîna pe manșetă, cu capul desfigurat printr-o crispațiune de ură, pe care o am și azi în fața ochilor mei și pe care nu voi putea să o uit pînă în mormînt.

Regele a tresărit, roșu, dar foarte stăpîn pe el și a zis: "Domnule Carp, respect toate părerile, dar nu pot lăsa să treacă, ultimele dvs. cuvinte. Ele nu pot fi expresia adevăratelor dvs. simțăminte. Îmi închipui că au izvorît în focul discuțiunii, dintr-un moment de necugetată mînie".

"Ba nu, deloc...", murmură Carp. „Ba da, domnule Carp, ba da”, insistă regele părintește și continuă: "Ați greșit și adinioară, domnule Carp, cînd ați vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc interesele dinastiei, nu cunosc decît interesele țării. În conștiința mea aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărît să fac acest pas grav, e fiindcă după matură chibzuință eu am ajuns la convingerea, la convingerea adîncă și nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspirațiuni ale neamului a cărui răspundere o port în ceasul de față. Dinastia va urma soarta țării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea. Deoarece mai presus de toate, să știți, domnule Carp, că dinastia mea este română. Rău ați făcut cînd ați numit-o străină, germană. Nu, e românească! Românii nu au adus aci pe unchiul meu, regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la gurile Dunării, ci o dinastie națională și revendic pentru Casa Mea cîntecul de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor i-a încredințat-o".

Aceste cuvinte au fost nu spuse, ci scandate cu toată mîndria unui Hohenzollern și cu tot patriotismul unui bun român.

Carp a făcut un gest cu mîna și a replicat: "Sire, nu aș vrea ca Majestatea Voastră să creadă că am cedat unui moment de

mînie. Nu. M-am gîndit, m-am gîndit mult înainte de a spune cuvintele pe care le-am spus. Dar fiindcă nu văd alt mijloc de a salva România, de aceea sînt silit să repet că urez armatei noastre să fie învinse".

/ Era prea mult. De astă dată nici Brătianu nu s-a mai putut conțeni. Ura învingerii și îndărătnicia nepuinței făcuseră pe bătrînul junimist să depășească orice închipuire. "Nu găsesc cuvinte ca să spun ce resimțim dacă într-adevăr astfel de simțăminte sînt în ceasul de față în inima dumatăle / Atunci domnule Carp, retrage pînă și pe fiii d-tale din armată, căci nu mai poți avea nimic comun cu această țară și cu acest neam!" Carp a tăcut și regele, încă vîdit tulburat, ca și noi toți, de cuvîntarea lui, s-a întors către Maiorescu.

Cu el, cu Maiorescu, schimbare completă de decor, din patetic și din tragedie, am intrat în meșteșugiri și în sofisme. O viață întreagă Titu Maiorescu a jonglat la tribună cu o măiestrie neîntrecută, dar a jonglat cu artificii retorice și cu gesturi minunate adecvate. Spumă și numai spumă! Dacă îi recitim discursurile, la fiecare pagină ne vom întreba cum a fost cu puțință ca aceste cuvîntări să fi produs o impresie atît de mare asupra celor ce l-au ascultat. Și totuși, afirm că produceau acest efect, chiar eu am fost la început printre scepticii care afirmam că nu se vor lăsa sugestionați de vraja acestui cuvînt meșteșugit, dar o datorie de conștiință mă silește să mărturisesc că nu am scăpat de vraja elocinței maioresciene, am fost vrăjit de ea.

Nenorocirea lui Maiorescu a fost că și la acest Consiliu credea că se putea sofistica, toată atitudinea lui era în contrazicere cu atmosfera zilei. Eram cu toții emoționați, covârșiți de solemnitatea momentului și de gravitatea istorică a hotărîrilor ce se luau. Maiorescu, însă, era surizător, recurgea la arguții pe care le debita cu o onctozitate popescă, cu priviri de șiretlic și cu o mimică complet nepotrivită. Acum era ceasul hotărîrilor supreme, al simțămintelor adînci, nu al împerecherilor de cuvinte, al subtilităților de gîndire și al scepticismului suflatesc.

A început prin a întreba pe Brătianu ce angajamente are? Pînă la ce punct este angajat? Nu se poate găsi vreun mijloc de a se degaja? Poate că angajamentul e personal, sau se poate interpreta ca atare? Brătianu, enervat de acest fel de a pune chestia și de a privi situația, l-a întrerupt, spunîndu-i că nu numai el este legat și definitiv legat, dar și țara. El a arătat ce a obținut de la Aliați, care sînt

noile hotare pe care ni le-au garantat în caz de izbîndă, precum și dreptul pe care ni l-au recunoscut de a participa pe picior de egalitate cu ei la viitorul congres de pace. Brătianu a mai spus că țara întreagă e martoră a sforțărilor pe care le-a făcut timp de doi ani pentru a o menține în neutralitate și a-i cruța astfel cît mai mult jertfele războiului, însă că acum a simțit că orice amîinare ne-ar putea fi funestă, fiindcă Aliații se află într-o așa situație, încît dacă nici acum România nu va răspunde la apelul lor, vor căuta alte puncte de reazem. Așa fiind, s-a angajat, iar acum mai mult ca oricînd crede că nu-i era permis să ezite și să poarte în fața istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorită și de veacuri așteptată.

Maiorescu a revenit însă la ideea lui: să ne degajăm. Să așteptăm rezultatul războiului, acum este prea îndoielnic. Cînd va fi mai lămurit, cînd se va putea mai limpede ști din partea cui afirmă izbînda, atunci vom vedea ce hotărîre se cuvine să luăm. Pe urmă a trecut la idealul național, pe care l-a luat oarecum în derîdere. Idealul național? Ce ideal național? Alocuțiune atrăgătoare, însă ce este în realitate în dosul acestei patriotice frazeologie? Totul subliniat prin lămoasele sale gesturi cu degetele. Și pentru ce? Pentru a ajunge la surprinzătoarea afirmațiune din partea unui ardelen, că ardelenii nu vor nicidecum unirea cu patria mună, că vor stăpînirea Habsburgilor, spre a-i protegei de Ungaria, atît și nimic mai mult.

Precum era și firesc, la aceste stranii cuvinte Brătianu și Take Ionescu au protestat energic. Este cu desăvîrșire inexact, au exclamat și unul și altul, este neuzit ce afirmă dl. Maiorescu. Frații noștri din Ardeal nu așteaptă decît să trecem odată Carpații și nu mai trăiesc decît cu acest dor și cu această speranță. Nouă, în care au încredere, ne-au spus-o neîncetat și ne-au destăinuit tot fundul gîndurilor și al sufletului lor. Se poate că știind adevăratele simțăminte ale d-lui Maiorescu și, prin urmare, ferindu-se de el, să-i fi vorbit lui altfel, da, se poate. Dar aceasta dovedește neîncrederea ardelenilor în dl. Maiorescu, iar nicidecum nedorința lor de-a se uni cu Regatul și de-a înfăptui România Mare.

Brătianu a mai adăugat că are scrisori de la Vaida, care dau cea mai formală dezmințire celor afirmate de Maiorescu. Filipescu a mai tresărit o dată, dar s-a mărginit să confirme din cap toate spusele lui Brătianu și Take Ionescu. Maiorescu,

nu așteptau decât să facă legătura cu rușii. Situația se prezenta deci sub auspicii oarecum bune.

Cu cât trece însă vremea, cu atât situația devenea mai critică, o linie de forturi cade, cealaltă rezistă greu, generalul Const. Teodorescu, care comandă la Turtucaia, cere ajutoare, generalul I. Aslan începe să se agite. Atunci Marele Cartier adună trupele disponibile în jurul Bucureștilor, le trimite cu camioane și cu automobile în grabă la Oltenița, ordonă generalului Basarabescu să iasă din Siliștriu și să atace în flanc bulgarii care operau în jurul Turtucaiei, apoi dispune ca rușii, ajunși în fine pe linia frontului, să ia și ei aceeași direcție. Dar totul era zadarnic, știrile erau tot mai rele, la Turtucaia nu se mai rezista, Basarabescu se retrăgea în dezordine, Zaionciovski nu era de găsit nicăieri. Arghirescu se hărțuia cu slabe forțe bulgărești în direcția Bazargicului, Marele Cartier adresează generalului Teodorescu un apel suprem: „Garnizoana să lupte până la ultimul om!”

În ziua de miercuri 26 august la amiază, adică a zecea zi după intrarea noastră în război și a șaptea zi după începerea primului atac bulgar, totul era pierdut. Generalul Teodorescu își părăsește postul de comandă în goana automobilului, o panică indescriptibilă urmărează printre trupe, toți pornesc spre Dunăre și caută să treacă. Se petrec scene îngrozitoare, pe ici pe colo câțiva ofițeri caută să restabilească zadarnic ordinea, alții cu un admirabil eroism luptă până în ultima clipă și până la ultima cartușă. Și, în mijlocul acestei învâlmășeli fără seamăn, armatele bulgaro-germane ocupă cetatea.

Rezultatul: 480 ofițeri, 28 000 soldați prizonieri, în plus 100 de tunuri, 62 de mitraliere și o mulțime de materiale cad în mâinile inamicului, afară de aceasta, 160 de ofițeri și 6 000 soldați morți sau răniți. Fără îndoială, iluminată la Berlin și la Sofia, la Budapesta și la Viena.

Era pentru noi o groaznică lovitură. Ce se întâmplase? Cum se explica acest dezastru? Iată care este adevărul: nimeni nu își făcuse datoria, nimeni nu îndeplinise misiunea care i se dăduse. S-a zis că greșeala inițială era a comandamentului, îndeosebi a generalului Iliescu, fiindcă nu se întărește așa puternic o cetate izolată, cu Dunărea în spate, sau mai degrabă, se înglobează într-un sistem general de fortificare a unei regiuni întregi. S-a mai zis că la urma urmei Turtucaia, cap de pod, își putea avea rațiunea de-a fi în

ipot
plan
o ac
strat
tent
un f
ra. (

situ
se l
Sili
tras
opo
des
roa
nui
de
ata
toa
suc

col
cor
vul
Ve
căr
neg
De
ver
ara
Că
trii
fol
cu

pr
de
m
or
du

tele lor în România sunt expuse la pericolul atacurilor perfide ale populației civile și că prin urmare sunt siliți să se apere și că vor împușca fără milă femeii și copiii dacă Guvernul român nu ia îndată măsuri de încetare a acestei practice sâlbatiche contrarie legilor războiului. Bombardarea orașelor neîarmate și omorarea pașnicilor lor populații erau desigur în deplină concordanță cu codul războiului și cu legile umanității...

În sfârșit, aci și-a făcut pentru prima dată apariția acea adevărată eroină națională Ecaterina Teodoroiu. Găsesc și azi că nu ne-am ocupat destul de ea. Că am trecut cu oarecare ușurință peste uitatorul destin al acestei fete. Nici nu știu dacă a fost decorată. Tot ce știu, înainte de a i se fi ridicat statui și de a fi fost consacrată o personalitate legendară, e că era o bătăfală de jăran din Vădeni, că fusese până în ajunul războiului servitoare la Ion Bumbescu, învățătorul, fiul cel mai mare al lui Dumitrescu-Bumbescu, apostolul începuturilor cooperărilor noastre, că se găsește și ea printre aparatorii civili ai podului de peste Jiu, că de acolo plecase cu armata de care nu s-a mai despărțit până la moarte. Toți cei ce au cunoscut-o înainte de război — Bumbescu în primul rând — au păstrat despre ea amintirea unei fete simple, fără nimic deosebit. Toți cei ce au cunoscut-o în timpul războiului zic că avea purtarea și din înfățișarea unei adevărate iluzii. Nici nu se putea ca patria lui Tudor Vladimirescu să nu aibă eroul ei legendar în marea epopee a unității naționale. Interesant colț de țară mai e și acest Gorj, în populația lui săracă sunt tezaure nebanuite de virtuți și de însușirile specifice geniului neamului nostru.

Dar biruința de la Jiu, oricât de vie a fost bucuria de o clipă ce ne-a pricinuit, nu putea să compenseze îngrijorările întemeiate ce le aveam atunci de pe urma desfășurării evenimentelor din Dobrogea. Se sfârșise luna octombrie cum se sfârșise de-a lungul Carpaților, dar jos, în Dobrogea, dezastrul era cumplit. După luptele de la sfârșitul lui septembrie și stabilizarea frontului pe linia Rașova-Cobadin-Tuzla și după diversiunea* nenorocită de la Flămânda, Mackensen s-a oprit. Afară de mici hârțuiri, frontul dobrogean a fost liniștit vreo trei săptămâni. Liniște de rău augur. Ofensiva de la Monastir se oprise. Sarraill stătea iar nemișcat. Soldații noștri în traga lor deznădejde puteau cu drept cuvânt să repete naivele, dar expresivele versuri:

Măi Sarraill, Sarraill, Sarraill, Noi ne batem și tu stai!

Mackensen putea deci în liniște să pregătească un mare și decisiv atac. Nici comandamentul bulgar, nici cel turcesc, nici Marele Cartier german nu i-au precupețit sprijinul lor. La 19 octombrie era gata și bătălia începu printr-un bombardament sălbatic. Prima și a doua zi trupele noastre au rezistat și nu ne putem decât fâli cu însușirile ostășești de care au dat și aci dovadă. Din nefericire trupele rusești continuau să lupte molaric, iar generalul Zai-onicovski, care avea comanda întregului front, nu dădea nimănui impresia că ține cu orice chip să câștige bătălia. În asemenea condițiuni firește că rezistența n-a putut fi de lungă durată. Topraisarul, Cobadinul și Tuzla cad rând pe rând și la 22 octombrie inamicul intră biruitor în Constanța. La 23 octombrie suntem nevoiți să evacuem Medgidia, iar la 25 octombrie, după o ultimă rezistență a trupelor noastre, Cernavodă este și ea ocupată, legătura cu restul țării prin podul „Carol I”, distrusă. Armatele române și rusești se retrăgeau în dezordine spre Hârșova și Babadag, populația îngrozită fugea înaintea inamicului care ardea și jefuia. Dobrogea era pierdută.

Vă închipuiți în ce stare sufletească eram: la emoțiile zilnice ale frontului de nord se amestecaseră neconținut, de o lună, emoțiile frontului dobrogean și acum venea peste noi și lovitura acea, care era zdrobitoare nu numai din cauza consecințelor ei materiale, dar și prin latura ei morală. Patruzeci de ani munciserăm în provincia transdunăreană. Dintr-o regiune devastată, o prefăcuserăm într-un ținut în plină propășire. Cheltuiseam milioane la Constanța cu portul, la Cernavodă cu podul de peste Dunăre. Aceste lucrări erau mândria noastră, dovada muncii și a putinței noastre creatoare și acum totul era distrus, totul era pierdut. Bulgarii care cu trei ani înainte se târau la picioarele noastre ca să nu intrăm în Sofia, acum se lăfăiau ca stăpâni în întregii Dobrogi. Era o cumpănită încercare pentru demnitatea noastră națională.

Prea crud eram încercați de soartă. Și totuși nu trebuia să fie decât începutul calvarului nostru.

Nu zic că așa cum se prezenta situația în totalitatea ei am fi putut evita această înfrângere; dar desigur că altfel s-ar fi petrecut lucrurile dacă rușii ar fi avut altă atitudine, dacă ar fi vrut să lupte cu adevărat. Dar rușii nu se preocupau nici de Constanța, nici de

aprendă flacăra care lăncezea în toate sufletele, să redeștepte prin evocarea gloriei trecutului speranțele naționale cu o intensitate mișcătoare și să plimbe Adunarea, care se târa chinuită prin văgăunile întunecoase ale mizeriilor dezastrului bejeniei și restriștei, pe culmile luminoase ale izbânzilor răsplătitoare și ale marilor înfăptuiri viitoare.

Parcă îl văd încă în sală, la stânga (privind de pe scenă) în primele bănci, înalt, cu capul aplecat spre spate, cu barba-i fluturând, cu o voce tremurândă de emoție, cu gesturi de iluminat azvârlind peste Adunare ca un semănător peste ogoare sentințe care cucureau, imagini care minunau, perioade oratorice care printr-un avânt neîntrecut răpeau toate inimile, storceau toate lacrimile și înălțau toate sufletele. Când s-a așezat jos a fost un adevărat delir. Aproape toată lumea plângea. În acele clipe Iorga a reușit să întrupeze gândul și simțirea unui întreg neam crunt lovit de soartă. Din punctul de vedere emotiv e cea mai puternică senzație oratorică ce mi-a fost dat s-o resimt. Ca atunci Iorga n-a mai fost și desigur nu va mai fi niciodată.

Brătianu a vorbit după el. Discursul său a fost foarte interesant și foarte frumos. O analiză a situației, un răspuns plin de demnitate la învinuirea de trădare pe care Germania și Austro-Ungaria ne-o aruncă, o explicație sinceră a înfrângerilor suferite, o abilă aluzie la răspunderile Aliatilor, o lungă și temeinică justificare a intrării noastre în acțiune, o afirmație hotărâtă a credinței noastre în victoria finală cu arătarea temeiurilor pe care se reazimă. Nu m-aș mira ca cercetătorii istoriei de mâine să prefere acest discurs atât de documentat, de bogat în concepții politice, atât de profetic pe alocurea, discursului lui Iorga. Dar ce folos, atunci Adunarea era sub vraja cuvântării lui Iorga; putea să spună Brătianu ce voia, Camera îl asculta distrat, cu gândul și cu inima tot la Iorga. Brătianu se adresa minții, Iorga se adresase sufletului. Cum vreți să mai fi fost vreo comparație posibilă. De altminteri Brătianu era atât de nepăsător față de asemenea succese personale, încât se bucura de efectul înviorător produs de discursul lui Iorga, fără să se preocupe câtuși de puțin de nemeritul său insucces.

Take Ionescu a spus și el câteva cuvinte. N-a fost nici mișcător ca Iorga, nici interesant ca Brătianu; era însă de neapărată trebuință ca pentru afirmarea publică a solidarității naționale, discu-

mai puteam fi siguri? Cu drept cuvânt totul părea posibil. Acest inconfortabil simțământ, această chinuitoare îndoială ne-a urmărit săptămâni de-a rândul.

Crăiniceanu a fost un corolar al lui Sturdza. Înțeles cu el, trebuia să-l urmeze. A fost însă prins înainte, pe când se întorcea cu manifeste de la întâlnirea ce avusese peste tranșee cu dânsul. În timpul neutralității, acest ofițer, de altminteri distins, se manifesta ca un partizan hotărât al intrării noastre în acțiune alături de Aliați. Generalul Iliescu l-a trimis însă ca atașat militar în Grecia și de atunci își schimbase deodată atitudinea, devenise un germanofil înflăcărat. Scia rapoarte foarte defavorabile asupra acțiunii aliate de la Salonic și nu se sfia să declare că datoria conducătorilor României e să se alipească Puterilor Centrale, a căror victorie e mai presus de orice îndoială. Unii susțineau că această metamorfozare se datorește Regelui Constantin care, simțindu-l vanitos, speculase cu succes această slăbiciune a sa. Alții pretindeau că soția sa, iubitoare de lux, fusese sedusă de arginții germani și că, exercitând o mare influență asupra lui, îl convertise în cele din urmă. Nu știu care e adevărul. Destul că trădarea lui era neîndoielnică. Aci trebuie să mărturisesc că generalul Prezan a fost antic. Crăiniceanu era nepotul său, fiul sorei sale. Consiliul de Război știind aceasta a crezut că îi va complăce condamnându-l numai la muncă silnică pe viață. Prezan aflând aceasta a casat sentința, l-a trimis din nou în judecată și a iscălit personal condamnarea la moarte. Pe front, înaintea întregului său regiment, în vinerea Paștelui, Crăiniceanu a fost împușcat. Mi se spune că în fața morții a fost demn. A refuzat să fie legat la ochi, a cerut să sărute drapelul și liniștit a așteptat plutonul de execuție. Convingerea mea — desigur ea nu constituie o justificare, e numai o explicațiune — Crăiniceanu a fost victimă a eredității sale. Tatăl său, generalul Crăiniceanu, prezenta stigmat indiscutabile de dezechilibru. La nefericitul său fiu, infirmitatea organică a evoluat până la aberația trădării.

Acestea au fost paginile de rușine ale epopeei întregirii neamului. Nu le-am putut trece sub tăcere, dar le întorc cu grabă și cu o durere ce nici azi n-o pot stăpâni.

Cu corpul diplomatic la Iași de asemenea nimic deosebit, decât numai că intimitatea cu Saint-Aulaire devenea efectivă. În mare parte sub influența ducelui de Luynes și a lui Robert de Flers,

va lăsa nouă s-o iscălim. Și așa era un mare act de dezinteresare să consimțim ca reformele care erau opera noastră să nu fie aduse toate la îndeplinire de către Partidul Național Liberal. Întrucât Văitoreanu era ministru de interne, lui îi revenea sarcina să facă decretul-lege electoral. Alecu Constantinescu i-a dat proiectul nostru. Văitoreanu, sub inspirația nu știu cui, s-a apucat să-l modifice și s-a încurcat cu desăvârșire, fiindcă, precum era și firesc, era cu desăvârșire necunosător al chestiunii și în special calculele sistemelor de reprezentare proporțională scăpau posibilităților sale de a împede judecare. *In extremis*, Măzescu fu chemat pentru salvarea situației și decretul-lege este de fapt textul comisiei noastre cu mici modificări de ultima oră ale lui Măzescu. Conștiința publică, în instinctiva ei dreptate, a desemnat pe urmă întotdeauna decretul-lege electoral după numele autorului său real — Măzescu, nu după acela al celui ce întâmplător l-a iscălit.

La 28 octombrie a apărut decretul de mobilizare și o nouă proclamație a Regelui către țară — la a cărei redactare am contribuit iarăși — anunțând trecerea Alianțelor peste Dunăre și reluarea ostilităților alături de ei. Armatele lui Mackensen se retrăgeau în dezordine sub huiduiele populației, iar Berthelot trecea Dunărea la Giurgiu în mijlocul ovaiilor și bucuriei obștești. Prezan și Antonescu își reiau locul în capul oștirii.

Trebuie să recunosc că generalul Coandă a executat cu o punctualitate și cu o docilitate depline toate îndatoririle ce își liase. Dealtminteri era toată ziua la Brătianu și nu făcea un gest fără să-l consulte sau mai precis fără să-l ceară prealabila autorizare. Casa lui Alecu Constantinescu devenise un fel de cartier general. În fiecare seară întrunea în jurul unor mese copioase pregătite de gazda lui, voluminoasa doamnă Gavrilăscu, pe miniștrii Alianței, pe noi, foștii colegi de Minister, pe membrii noului Guvern, toți prietenii de ai noștri ca Fotin Enescu, Oscar Kiriacescu, Mitică Buzdugan de la Consiliul superior de agricultură, mirat și el de a se vedea ministru, Al. Cotescu, bătrânii Angehel Saligny, P. Poni, frații basarabeni și toți bucovinenii și ardelenii în trecere prin Iași, unde stabileau cu noi procedura actelor lor respective de Unire. Păstrează o amintire plină de emoție acelor seri și acelor întruniri.

În genere de la demisia Guvernului Marghieloman, adică de la 24 octombrie până la plecarea noastră din Iași la 15 noiembrie, pot spune că am trăit cu toții într-o adevărată euforie. În acest

răstimp trei fapte mai importante s-au întâmplat. Unirea Bucovinei, pregătirea Adunării de la Alba Iulia cu delegații veniți din Ardeal și simbolul parasias pentru Mihai Viteazul la Mitropolie.

De mult eram prin I. Nistor în contact cu fruntașii bucovineni. El se refugiase în Regat încă din timpul neutralității, venise cu noi la Iași, fusese mai multă vreme în Rusia, la Odessa și pe urmă în Basarabia ca reprezentant al tuturor refugiaților bucovineni, și prin el Brătianu primea informațiuni despre tot ce se petrecea în Bucovina. Când Monarhia Habsburgilor s-a prăbușit, s-a constituit la Cernăuți un Consiliu Național Român. Alături de acesta s-au format însă și consilii naționale ucrainene, germane, polone și evreiești. Tendința minorităților de a împărți conducerea Bucovinei cu românii era deci vădită din primul moment. Ceea ce îngreună încă situația fraților noștri bucovineni e că pe de o parte Aurel Onciul era gata să admită soluția unui condominiu cu ucrainenii și că pe de altă parte rămășițele armatei austriece unite cu legiunile ucrainene începuseră să exercite o adevărată teroare în dauna elementului românesc. În fața acestei situații care devenea cu adevărat îngrijorătoare, Consiliul Național Român a cerut Guvernului de la Iași să trimită de urgență armata noastră pentru a împiedica acțiunea teroristă ucraineană, ca și bolșevismul care în mijlocul acestei anarhii generale se întindea asupra întregului cuprins al Bucovinei. Sub comanda generalului Zadic trupele române, primite cu mare însuflețire de populație, au pătruns în Bucovina; și-au făcut la 11 noiembrie 1918 intrarea triumfală la Cernăuți și au restabilit liniștea și ordinea, dezarmând bandele bolșevice și ucrainene. Sub scutul armatei române, Consiliul Național, care de fapt de câteva săptămâni nu mai putea funcționa, a putut să-și reia activitatea și să îndeplinească misiunea lui firească, aceea de a înfăptui în mod solemn și legal unirea Bucovinei cu patria-mamă. În acest scop a fost trimis la Iași Sextil Pușcariu, unul din membrii Consiliului Național, care, luând imediat contact cu Nistor care conducea pe refugiați, a stabilit de acord cu Guvernul sau mai bine zis cu Brătianu și cu Regele procedura de urnat. I-am sfătuit ca să facă neapărat unirea fără condiții și le-am redactat chiar textul actului Unirii și rezoluția ce urma să fie votată de Congresul Național din Cernăuți. Îmi aduc aminte că partea juridică a fost scrisă de Alecu Constantinescu, iar ciorna proclamației de mine. Frații bucovineni au executat în totul sfaturile noastre și n-au tre-

cum au convenit și bucovinenii. Argumentele lui au părut a convinge pe elegantul profesor sibian care nu știam că va fi sortit peste câțiva ani să devie mitropolitul Nicolae al Ardealului. Sosit la Alba Iulia, păreriile s-au schimbat sau sfaturile n-au fost ținute în seamă și unirea a fost proclamată în condițiile știute.

Totdeodată, Brătianu a convenit cu Regele, cu generalul Coandă și cu Aliții. Cu Aliții au fost oarecari dificultăți. Berthelot, potrivit unor ordine primite, a telegrafiat într-o bună zi lui Prezan că Aliții ne interzic să trecem Carpații. Noi am hotărât să trecem peste dispozițiunile inexplicabile ale Aliților și să intrăm în Ardeal și fără consimțământul lor. După câteva zile de discuțiuni, Aliții au cedat și trupele noastre, sub conducerea generalului Traian Moșoi, au trecut munții. Generalul Moșoi a fost ales tocmai fiindcă era ardelean de la Tohan, lângă Brașov. Dealtminteri, după purtarea lui eroică din tot timpul războiului, merita această onoare cu prisosință. Precup, cu un aeroplan, a plecat în Ardeal cu răspunsul și sfaturile noastre consemnate într-o lungă scrisoare a lui Bălan către Goldiș. Iar Bălan, întovărașit de Mihai Popovici, au trecut întâi pe la Giurgiu ca să stăruiască de generalul Berthelot, și pe urmă numai, prin Predeal, s-au întors în Transilvania. Totdeodată, Brătianu a trimis pe Solomon Halița, profesorul de la Iași, și pe dr. I. Bordea, medicul primar de la Vaslui, ambii ardeleni și prietenii noștri politici — la Alba Iulia. Era și firesc.

În sfârșit, la 8 noiembrie, ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril, ne-am gândit ca să serbăm amintirea aceluia ce de-a lungul atâtor veacuri fusese simbolul unității noastre naționale. Am înălțat un catafalc în mijlocul Mitropoliei, pe care Regina l-a împodobit cu mâinile ei, am așezat pe el capul eroului luat cu noi în pribegie și pe care îl puteam de acum readuce la mănăstirea Dealu într-o Românie de-a pururea întregită, și cu toată pompa, în prezența Regelui, a Reginei, a Familiei Regale, a tuturor demnitarilor civili și militari, mitropolitul Pimen a oficiat orânduita slujbă. Socoteam că, în clipa în care se înfăptuia unirea tuturor românilor, acest omagiu de recunoștință se cuvenea aceluia care prin viața ca și prin moartea lui păstrase viu în conștiința neamului nostru idealul întregirii lui. În tot timpul ceremoniei ochii mei erau hipnotizați de puternicul craniu care stătea în fața mea și evocam gândurile de îndreptățită mărire care, spre veșnică pildă a românismului, se zbătuseră între aceste oase înnegrite de vremuri.

Votăm
Mihail
V. TEARU

Oricum ar fi însă, neputându-se constitui un Guvern național, Brătianu care era, cum e și firesc, arbitrul situației, a purces la formarea unui Guvern pur liberal. Brătianu a luat Externele. Mârzescu a fost numit la Interne. Fotin Enescu la Domenii, ca să aplice exproprierea care urma să fie decretată fără întârziere. Alecu Constantinescu trecea la Industrie și eu rămâneam la Culte și Instrucție, iar Pherekyde lua interimatul Președinției Consiliului și al Ministerului Afacerilor Străine. Prestarea jurământului nostru a dat loc la o scenă interesantă. Am jurat în sala bibliotecii, pe la ora 6 seara. După ce ceremonia se sfârșise, Pherekyde solemn și emoționat a înaintat spre Rege și i-a spus: „Sire, mulțumesc celui Atotputernic că mi-a dat destule zile ca să trăiesc clipa de față. Acum 42 de ani am prestat, tot în această sală, pentru prima oară jurământ ca ministru al Domnitorului Carol, Principele unei Româanii vasale. Sunt fericit și mândru că am putut să jur astăzi în fața Majestății Voastre ca Rege al tuturor românilor.” Toată evoluția, uimitoarea evoluție a neamului nostru într-un atât de scurt răstimp se întrupa în viața, în prodigioasa viață politică a bătrânului care stătea în fața ochilor noștri. În vorbele lui înțelegeam și mai bine cât de nedrepte erau învinuirile pe care mizeriile zilnice ni le dictau și ce măreț progres poporul nostru și conducătorii lui au știut să-l îndeplinească, atunci când înălțându-ne peste contingentele momentane privim luptele și strădaniile noastre în cadrul larg și senin al perspectivei istoriei. Am plecat de la Palat cu o noțiune mai clară încă a ceea ce am făcut și a ceea ce suntem.

La câteva zile după constituirea Guvernului a sosit și delegația ardeleană însărcinată de Adunarea de la Alba Iulia să înmâneze Regelui Actul Unirii. M-am dus la gară într-o întâmpinarea ei. Ea se compunea din doi clerici și din doi laici. Clericii erau episcopul Miron Cristea al Caransebeșului, reprezentând biserica ortodoxă și episcopul Iuliu Hossu de la Gherla, reprezentând biserica unită. Laicii erau Alexandru Vaida Voievod și Vasile Goldiș. Pe Miron Cristea îl cunoșteam de mult, de la 1904, când fusesem la serbările Asociației în Sibiu. Avea acum ca și atunci un cap frumos, abia încărunțit de ani și de zbuciumul lor. Pe Vaida asemenea îl cunoșteam atunci și îl văzusem de mai multe ori de atunci încoace. Hossu, cu înfățișarea sa tânără și distinsă de preot catolic, cult și rafinat, ne-a făcut tuturora o excelentă impresie. Cât privește pe Goldiș, seriozitatea și modestia lui îi asigurau simpatia obștească.